

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 45 Volume: 9 Issue: 45

Ağustos 2016 August 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

**ÖLÜM KAVRAMINA MARTIN HEIDEGGER VE EMMANUEL LEVINAS AÇISINDAN FELSEFİ BİR
BAKIŞ
THE CONCEPT OF DEATH A PHILOSOPHICAL POINT OF VIEW MARTIN HEIDEGGER AND
EMMANUEL LEVINAS**

Dilek BAŞERER*
Zeynep BAŞERER**

Öz

Ölüm nedir? Ölüm hakkında ne biliyoruz? Ölüm bir deneyim mi? Bir imkân mı? Bir zorunluluk mu? Yoksa bir "hiç"lik mi? Gündelik yaşantıda ölüm ile ilgili bu ve buna benzer pek çok soru mevcuttur. Söz konusu bu soruların ortaya çıkmasının en temel nedeni insan zihninin ölümün bilinmeyen yönlerini bilinir hale getirmede çaba sarf etmesidir. Çünkü ölüm, var olma gibi insan yaşamının değişmez bir parçası olup, onun hakkında elde edilen bilgiler ile yaşamın daha da anlamlı kılınmasına katkı sağlamaktadır. Yaşamın anlamlı kılınmasına katkı sağlayan ölümün ne olduğu hususunda bilgi edinebilmek için de insan olmanın ne olduğu, insan varoluşunun doğası ve anlamını irdeleyen felsefeden yararlanmak gerekmektedir. Bunun için de yapılan çalışmada ölüm konusunda göz ardı edilemeyecek önemli görüşlere sahip olan filozoflardan Martin Heidegger ve Emmanuel Levinas'ın düşünceleri temele alarak diğer filozofların görüşleri ile birlikte verilmiştir. Bu sayede yapılan çalışma ile ölüm konusunda farkındalık yaratılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle de Emmanuel Levinas ve Heidegger' in görüşleri ile ölüm hakkında akıllara takılan bazı sorulara ışık tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ölüm, Dasein, Kaygı, Hiçlik, Varlık, Deneyim.

Abstract

What is death? What do we know about death? Is it a death experience? Have a possibility? Is a necessity? Or nothingness? Related deaths in everyday life it is available in many similar questions. It has to make known the unknown aspects of the death of the human mind, the main reason for the emergence of these questions. Because death is a part of human life that has not changed, with the information obtained about her life contributes to making even more meaningful. To obtain information on how to determine whether the death is also what is human, it is necessary to take advantage of philosophy that examines the nature and meaning of human existence. For this, the studies on the important aspects that can not be ignored in the death of the philosopher Martin Heidegger and Emmanuel Levinas, who has been with thoughts based on the opinions of other philosophers. This way, studies have tried to create awareness of death. Therefore, Emmanuel Levinas and Heidegger's views were kept light fitted to mind some questions about death.

Keywords: Death, Dasein, Anxiety, Nothingness, Existence, Experience.

Giriş

Evensel bir gerçek olan ve insanın sonlu bir varlık olduğunu gösteren ölüm olgusu insanın üzerinde düşünmeden edemediği ve bir gün muhakkak yaşayacağı bir olgudur. Çünkü "varlık temelini en derinden açığa vuran ölümdür. Gerçek yaşamda unutmuş olsa bile, insan ölüm olgusu ile tutukludur" (Sarıoğlu, 2008: 251).

Ölüm en az doğum kadar canlı olmanın bir gereğidir. Ancak insanoğlu, Aşkın Varlık'a inansın ya da inanmasın, ölümü ve onun gerçekliğini, kendi bireysel varlığı açısından düşündüğünde kolayca kabul edemez ve bu insan için yıkıcı bir yan oluşturur (Koç, 1999: 35). Bu nedenle de ölüm, her ne kadar insan için yıkıcı bir yan oluştursa da ve onu kabullenmek zor olsa da, kaçınılmaz bir olgu olarak her zaman hayatın içinde yer alacağından onu anlamaya çalışmak oldukça önemlidir. Bu konu hakkında fikir sahibi olabilmek için ise konuyla ilgili önemli çalışmalara sahip olan Martin Heidegger ile Emmanuel Levinas'ın görüşlerini ele almak gerekmektedir.

1. Heidegger ve Levinas'ta Ölüm Kavramının Ele Alınışı

Bilindiği üzere Heidegger'i asıl ilgilendiren temel soru varlık sorunudur. Heidegger'e göre var olanlardan varlığa geçmenin tek yolu insandır. Çünkü insan düşünebilme özelliğine sahip olduğundan varlığı bir tek o anlar. Heidegger için varlık'ı anlamada en önemli ölçüt ve öge ise Dasein'dir. Heidegger bu kavrama insan varlığı değil, orada-olmak'tır anlamını verir. Peki, Dasein tam olarak nedir? Dasein, varlık'ın kendisi için bir ilgisi ya da konusu olup, ontolojinin temelini oluşturan bir kavramdır. Dasein'in varlık'ı kendisi için yaşamın ne olduğu, kendine özgü sahip olmanın bilinç ve şuuru ile ortaya koyar. Var olanın kendisini varlık içinde göstermesi ise çeşitli şekillerde olur ve Dasein bu çeşitlilik içinde bir çeşit olduğunun farkına varır. Diğer varlıkların tersine Dasein'in belirlenmiş bir özü yoktur. Dasein'in özünde kendini tanımlama ve yorumlama yeteneği kendini yaratma özgürlüğüyle farklılaşır. Kendisini her zaman varoluşu

* Arş. Gör. Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Felsefe Grubu Eğitimi Bilim Dalı.

** Doktora Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Felsefe Grubu Eğitimi Bilim Dalı.

aracılığıyla, kendisine ilişkin bir imkân, kendisi olma ya da kendisi olmama imkânı yoluyla anlar. Fakat Heidegger'e göre Dasein'in tam olmasını engelleyen, bütünlüğünü parçalayan ve aynı zamanda yokluğunu ortaya koyan bir de ölüm fenomeni vardır ki bu da Heidegger'e göre Dasein'in en belirgin özelliğidir. Bu ise Dasein'in kendisi için Orada-Varlık olmasının bir sonucudur (Karakaya, 2003: 27; Akçetin, 2010: 2).

Heidegger için ölüm Dasein'in bizatihi üstlenmesi gereken bir varlık imkânıdır. Çünkü zaten ona göre, "insan doğduğu andan itibaren ölüm yönünde yaşanan bir varlıktır. Bu sebeple O, imkânlarının sınırlı olduğunu bilerek, her seçiminde hem kendisini yeni baştan keşfederek sorumluluklarını yüklenir, hem de her seçimle birlikte bir kez daha kendi bireysel ölümüyle yüzleşir" (Koç, 1999: 41). Bu noktada ölüm, Dasein'i kendisine özel bir varlık imkânı ile karşı karşıya getirir. Bu imkân da onu dünya içinde var olma durumu ile olmama arasında bırakır ki Dasein için ölüm de zaten artık Dasein olmamama imkânıdır. Yani ölüm Dasein'in en uç imkânıdır. Ölüm bizatihi Dasein'in imkânsız hale gelmesinin imkânıdır. Dasein var olduğu sürece bu imkânın içine atılmıştır. Dasein'in bu kendi ölümünün sorumluluğuna bırakılışı ölümü dünya içinde var olmanın bir özelliği haline getirmiştir. Ölüm için olmak, var olduğumuz andan itibaren varlığımızın ölüm karşısındaki durumunu daha en başından göstermektedir ve bu varlığın kaçınılmaz orada olma durumudur. Heidegger'in otantik varoluşundaki ölüm-için-olmak Dasein'in varoluşun son imkânını üstlenmesidir. Bu da tüm diğer imkânları mümkün kılar. Dolayısıyla bir imkân kavrama olgusunun ta kendisini, yani etkinliği ve özgürlüğünü açığa çıkarır (Ökten, 2006: 31).

"Var olanın bir araya gelmesi olarak Dasein, akışı içerisinde bir arada olan ya da bir araya gelmiş parçaların eklenmesiyle oluşmaz. Dasein öyle bir şekildedir ki onun henüz olmadığı şey ona aittir ama yine de henüz olmamıştır" (Levinas, 2011: 43). Dolayısıyla Dasein; olgusal, geleceği olan ve özellikle imkânlarıyla belirlenen bir varlıktır. Onun için de henüz olmadığı şey ona aittir.

"Dasein için son, bir varlığın nihai noktası değildir; fakat sonu kendi varlığı içinde üstlenme şeklidir. Dasein'in üstlendiği bir imkândır, yoksa el koyma, kaçırma değildir" (Levinas, 2011: 43). Daha anlaşılır bir dille ifade etmek gerekirse henüz olmadığı şey yine de ona aittir. Yapısında zaten getiren şeydir. Henüz o imkân gerçekleşmemiş olsa bile zaten var olmuş olmaktır. Bunlardan da anlaşılacağı üzere Dasein'i imkânla ilişkilendiren Heidegger Dasein'in önünde birçok seçeneğin, imkânın olduğunu savunur. Ancak ona göre ölüm böyle bir imkân değildir. Bu sebeple ölüm en insani, en ilişkisiz ve ortadan kaldırılamayan bir imkânlılık olarak kendisini ortaya koyar (Topakkaya, 2004: 2). Dolayısıyla da ölümdaki bu imkân konusu var olmanın ölüme yazgılı olması konusu ile ilişkilidir. Aslında bu bir zorunluluktur. Ancak Heidegger bu durumu bu şekilde açıklamaz. Heidegger'e göre imkânlar arasında bir tanesi de ölümdür ama o henüz değil yani henüz gerçekleşmemiş bir imkândır. Oysaki bu olmayacak anlamında da değildir. Dasein orada varlık olması zaten bir zorunluluktur. Ölümün farkındalığı ise yaşamın her anına yayılır. Çünkü ölüm bir an değil bir varoluş tarzıdır. Ölüm fark edildiği andan itibaren bu imkânın gerçekler olmasa bile gerçekleşebileceği durumu yaşamının her anının dokusuna işleyen bir şey haline gelir. Bu nedenle de ölümlü anlık bir şey olarak düşünmek yanıltıcıdır.

1.1. Ölümle Bağlantılı Kavramlar Olarak Kaygı, Korku ve Hiçlik

Ölüm, yaşamın temel dinamiğidir ve insanoğlunun değişmeyen tek alını yazısıdır. Bu nedenle de ölüm varoluş kaygısını ve yok olma korkusunu da içinde taşır (Türkyılmaz, 2003: 110). Ölüm hadisesi düşünme yetisine sahip herkesi her zaman ilgilendiren bir durumdur. Ancak bu olgu karşısında insanın diğer canlılardan farkı, öleceğini bilen tek varlık olmasıdır. Daha da mühimi, ölümden korkan tek varlığın insan olmasıdır (Akşit, 2013: 2). Peki, insan ölümden niye bu kadar korkar ve kaygılanır? Bunun sebebi nedir? Acaba insan hiçlik gibi bir seçeneğe doğru mu gitmektedir? Yoksa ölümdaki bu hiçlik hiç olma kaygısı mıdır? Heidegger'de bu durum, ölüm içine atılmışlık ile kendisini Dasein'da ortaya koyar. Ölüme fırlatılmışlık kendini Dasein için daha kökensel olarak kaygıyı ruhsal bir durumda ortaya koyar. Bu kaygının duyulduğu şey dünyadaki varlığın kendisidir (Heidegger, 2004: 337).

Kaygı, Dasein'in dünya ile olan ilişkisidir. Çünkü Dasein 'ötekilerle birlikte' varlıktır. Dünya benim ötekilerle paylaştığım dünyadır. Dolayısıyla Dasein'in başkalarıyla olan ilişkisi kaygı ilişkisidir ve bu durum kaygı yaratır. Çünkü kaygı ölüme doğru varlığın sahip olduğu bir ruh halidir. Temelde bu noktadan hareket eden Heidegger (2004: 338) ölüme doğru varlığın kaygı olduğunu iddia eder. Bu nedenle de ölümden bir kaygı söz konusudur. Ancak Marcel cephesinde bu kaygı ölüm hakkındaki korkularımızın şüphesiz sevdiklerimiz için kaygılanmamızdan kaynaklanmasına yönelik bir kaygıdır. Bunu Marcel şu şekilde ifade eder: "O, eğer kendi ölümüm olsaydı kendimi uzun bir uykuya hazırlardım. Ölüm beni yakaladığı vakit kendimi onun kollarına bırakabilirdim. Hatta ölümümün benim sonum olacağını varsayarken bile, onu yeterince kabul ederek zihnimden uzaklaştırabilirdim, başka şeylere yönelebilirdim. Fakat sevdiğim biri söz konusu olduğunda durum tamamen değişir. Çünkü benim, ölümü bir son olarak kabul edemeyeceğim durum sevdiğim birinin ölümüdür" (Koç, 2013: 215). Burada anlatılmak istenen kişiyi asıl yıkan şeyin kendi ölümü olmadığıdır. Marcel, eğer kendi ölümüm olsa ebedi uykuya hazırım ama sevdiklerimin ölümünü kabul edemiyorum, demektedir.

Ölüm hep düşünülen bir şeydir. Bu bir hiçlik, yok oluş olarak düşünüldüğünde daha da ürkütücü olmaktadır. Oysa Heidegger korku ve kaygının en büyük özelliğinin Hiç'i ortaya çıkarması yani "var olmanın, Hiç'in içine bırakılması" olduğunu ifade eder. Heidegger bu korkunun hep var olduğu ancak uyuduğu ve yalnızca var olma sesini duyduğunda uyanacağını da belirtir. Fakat bizler hep bu durumdan yani ölümden kaçırız. Oysa ölüm benim için olan ve benim dışımda kimsenin bir şey yapamayacağı bir gerçekliktir. Çünkü ölümlle tek başına gerektiğinin bilincine varan insan, aslında kendi bireyselliğini deneyimlemektedir (Soykan, 1999: 49).

Heidegger'de ölüm "hiçlik" olarak da adlandırılmaktadır. Fakat bu "hiçlik" yaşamın dışında olmayan, onun özüne ait olan, onu anlamlı ve değerli kılan bir "hiçlik"tir. Hiçlik ve ölüm ile karşılaşmak Dasein'in kendisinin aslında varlıklar arasında Varlık olduğunu ve Dasein yani dünyada var olan olarak kendi ölümü ve kendi Varlık olmayana da dâhil olması ile daima hiçlik ile ilişkili olduğunu fark etmesini sağlar. Onunla yüz yüze gelmek herkesin başaracağı bir şey değildir. İnsanı "hiçlik"le yüz yüze getiren de kaygıdır. Dünyanın gündelikliğinden sıyrıldığı kaygı sırasında bütün var olanlar kayıp gidecek, geriye kalan boşlukta yalnızca "hiç" kalacaktır. Söz konusu bu noktada Levinas farklı bir akış açısına sahiptir. Ona göre hiçlik mümkün olsaydı insan, kendisini var oluştan söküp çıkartacak bir hâkimiyet sergileyebilirdi. Fakat ölüm ile olan ilişki varoluşu çoğullaştırarak yalnızlığı kılan bir ilişkidir. Ölüm mutlak başkadır; planlanamaz ve bilinemez bir gelecektir ve Varlığın tüm ağırlığını sırtında taşıyan ve ölümün deneyimlenemezliğini anımsatan bir durumdur. Bu nedenle de Levinas ölümü insanı hiçlik ile yüz yüze getiren kaygı ile değil ıstırap ile ele alır. Levinas'a göre ıstırap varlığa doğrudan doğruya maruz kalma olgusudur. Varlığa kısırlı olarak ölümü bir doruk noktasıymışçasına içinde taşımaktır. Ölüm kaçmanın ve geri çekilmenin imkânsızlığından oluşur. İstırapın tüm keskinliği bu kaçışın ve geri çekilişin imkânsızlığında bulunur. Bu anlamda ıstırap hiçliğin imkânsızlığıdır. Ölümün bilinmezi kendini ilk olarak hiçlik şeklinde vermez; bu bir hiçliğin imkânsızlığına ilişkin deneyimin ürünüdür. Ölümün kendini ıstırapta duyurması o ana kadar etkin olan öznenin bir edilgenlik deneyimidir. Bu düşüncelerden ötürü Levinas'ın ölüm anlayışı Heidegger'e karşıt olarak gelişmiş bir anlayış olarak ortaya çıkar. Heidegger'e göre ölüm, Dasein'in varoluşun son imkânını üstlenmesidir. Bu durum tüm diğer imkânları mümkün kılar. Yani böyle bir imkânı kavrama olgusunun bizzat kendi olmasını ve özgür olmasını mümkün kılar. Bunun için ölüm bir özgürlük olayıdır. Ama Levinas'a göre ıstırap içindeki özne, mümkünün sınırına varır gibidir. Artık bir tasarıya, bir olanağa sahip olmanın olanaksızlığıdır; özgürlüğün sonudur. Zincirlenmiş, aşılmış ve şu ya da bu biçimde edilgen haldedir (Heidegger, 2004: 339; Levinas, 2005: 97; Kraus 2006: 213; Saygın, 2013).

1.2. Ölümün Kesinliği ve Kesinsizliği

Heidegger'de ölüm en yetkin hali kesinliktir ve ölümün bir apriorisi vardır. Bununla birlikte ölümün kesinlik olduğu da kesin değildir, yok olma anlamı taşıdığı da kesin değildir (Levinas, 2011: 98). Burada Heidegger, ölüm en yetkin kesinlik derken aslında salt ölümü kesinlik olarak görmeyi bırakın, der. Zaten Dasein'in anlaşılması da bu mesele üzerinedir. Levinas ise ölümün kesinlik olduğu kesin değildir şeklinde derken aslında kendi yorumunu katar. Varoluşçuların bir kısmında ise ölüm iki ucu keskin bir durumdur. Bu aynen özgürlük gibidir. Yani hem kesinliği hem de kesinsizliği yapısında barındırır. Heidegger'e göre ölümün kesin olması ise onun yaşamın nihai bir noktası olmasından kaynaklanan bir şeydir. Ama kesinsizlikte işin içine zaman faktörü girmektedir. Yani ölümün ne zaman olacağı belli değildir. Bu çerçeveden bakınca "Ölüm her an mümkündür. Ölümün 'daha sonra'sı ya da 'şimdi değil'i yoktur" (Ökten, 2006: 32). Dolayısıyla da ölüm asla bir şimdi değildir. Bu düşünce ölüm korkusunu gidermek için Epikuros'un "Sen varken ölüm yoktur, ölüm olduğunda ise sen yoksun" sözünü çağrıştırmaktadır. Levinas'a göre ise bu söz, ölümün tüm paradoksunu yanlış anlamaktan ibarettir. Çünkü bu söz, gelecekle ilişkide bulunan ölümlle ilişkiyi ortadan kaldırmaktadır. Bu konu ile ilgili düşüncesini Levinas (2005: 98) şu şekilde açıklar:

"Ölümün her şimdiki ıssız bırakıp gitmesi olgusu, bizim ondan kaçmamıza ve en son saatin gelişi karşısında affedilemez bir oyalanmaya bağlı değildir; ölümün yakalanamaz olmasına, öznenin yitiliğinin ve kahramanlığının sonunu işaretliyor olmasına bağlıdır. Şu an, benim hâkim olduğum olgusudur; mümkün olanın hâkimi, mümkünü yakalamamanın hâkimi olduğum olgusudur. Ölüm asla şu an değildir. Ölüm burada olduğunda ben artık burada değilim; hiçlik olduğum için değil asla, yakalamaya kadir olmadığım için"

Buna rağmen bu söz ölümün en azından ebedi geleceği üzerine vurgu yapması bakımından önem taşımaktadır.

Ölümün kesinsizliği konusunda Kierkegaard'ın da bazı düşünceleri bulunmaktadır. Bu açıdan Kierkegaard, objektif ölüm ve sübjektif ölüm noktasında bir açıklamada bulunur ve kesinsizlik konusunu sübjektif ölüm olarak ele alır. Objektif ve sübjektif ölüm ayrımında Kierkegaard, objektif ölümün daha çok herkes tarafından anlaşılan genel ve evrensel bir durumu içerdiğini, sübjektif ölümün ise dışarıdan bir gözle genel olarak anlaşılmayan, sadece yaşayana özgü olan ve her an başa gelebilecek bir "kesinsizlik" olduğunu ifade eder. Yani ölümü, her an başa gelebilecek bir durum olarak nitelendiren Kierkegaard

insanın sonlu bir varlık olduğu düşüncesi ile yaşama ve seçimlere dair durumlara özel bir anlam katarak nasıl yaşanması gerektiği konusunda önemli katkılarda bulunur. Ölümün kesinsizliğinin, ciddi bir yan oluşturduğunu dile getiren Kierkegaard, yaşamın her faktörüyle bağlantı içinde olması nedeniyle ölümün kesinsizliğini düşünmek kişi için giderek daha da önemli hale geldiğini söyler. Böyle bir kesinsizlik durumu ise tüm yaşamı etkilemektedir (Koç, 1999: 42; Akşit, 2013: 12). Dolayısıyla da ölümdaki bu kesinsizliği bilip ona göre yaşamak gerekir. Çünkü “Ölüm hayatı değersizleştirmek yerine geliştirir ve yoğunlaştırır” (Eagleton, 2012: 117).

Öte yandan bu konu ile ilgili Sartre farklı bir bakış açısına sahiptir. Ona göre ölüm, bir saçmalaktır. Kendi içinde özel bir öneme sahip olmayan ölüm, yaşamın kendisinden ne daha fazla ne de daha az saçmadır. Sartre varlıkta herhangi bir sebep görmediği için son noktada hem insanı hem de insanın ilişki halinde bulunduğu dünyayı tam bir anlamsızlık ve gereksizlik içinde değerlendirmek durumunda kalmıştır. Bu durumda Sartre insanın doğumu saçma olduğu gibi, doğal olarak ölümünün de saçma ve anlamdan yoksun olduğunu söyler (Koç, 1999: 40). Bir başka dille ifade etmek gerekirse Sartre’da ölüm yaşamın kendisine değer katan bir şey değildir. Yaşamın kendisinde varlıktan bahsederken bir saçmalığı vardır ve bu bedene nüfuz eder. Yaşamın çeşitli boyutlarında ise bu saçmalığı görebilmek mümkündür. Ancak insan bunun üstesinden gelebilmek adına bununla mücadele etmek durumundadır. Bu nedenle de Sartre’da ölüm yaşama artı bir değer katmaz.

Teistler açısından ölüm konusu ise tamamen farklılık gösterir. Çünkü teistler için ölüm farkına varıldığı zaman bizzat yaşama artı değer katan ve ivme kazandıran bir şey olarak ortaya çıkar. Yani her anı layığı ile yaşayabilmek gerekir. Burada esas olan şey ise “farkında ol ve gereğine uygun yaşa” anlayışıdır. Nitekim bu düşüncede Kierkegaard ve Heidegger de benzer görüşlere sahiptirler. Öyle ki Kierkegaard “insan paçavrası olarak da gidebilirsin insan olarak da” derken, Heidegger de “Das man olarak da gitmek elinde Dasein olarak da gitmek elinde” diyerek “farkında ol ve gereğine uygun yaşa” anlayışının sinyallerini verirler. Ölümün farkına varmak iman şövalyeliğini gerektiren bir şeydir. Çünkü sürekli kendini aşma durumu vardır (Kierkegaard, 2009). Dünyada bir yolcu pozisyonunda olmamız, süremizin kısa olması bile genel evrensel yaratılmanın mantığını düşündüğümüz zaman bu aslında bir lütuftur. Çünkü bu dünyada olmayabilirdik de. Dolayısıyla da bu durumun manasını kavrayıp buna uygun yaşamak gerekir. Ancak bu, olmayacak işler peşinde koşmak anlamında da değildir.

1.3. Ölüm Deneyimlenebilen Bir Şey Midir?

Kendi bireyselliğini deneyimleyen insanın kendi olması, kendi varlığını gerçekleştirmesi sadece kendi eylemiyle ilgilidir. Kendini gerçekleştirmede başkaları temelde söz sahibi olamazlar. İnsanın kendini gerçekleştirmedeki bu yalnızlığı aynı zamanda kendi ölümünde de geçerlidir. Çünkü ölüm, varlık’ın sonu olup Dasein için olanaklarını sınırlayan ve belirleyendir. Bu sebeple hiç kimse başkasının ölümünü deneyemez, deneyimleyemez. Ölüm, her zaman ve her durum için kişiye ait olandır ve o yaşanan bir tecrübe değildir. Ancak dışarıdan gözlemlenen ve farkına varılan bir durumdur. Yani ölüm hakkında ancak dışarıdan bir gözlemlerle bilgi elde edilebilir. Ölüm yalnızca insanlar onu nasıl düşünüyorsa ve başkalarının ölümleri onları nasıl etkiliyorsa o şekilde tanınır. Dolayısıyla da ölüm olgusu her zaman için ontolojik-existential olarak yorumlanmalıdır. Yani ölüm, Dasein’in sonu olarak, kendi olanağıdır ki, bu olanak ilişkisiz, bağlantısız, kesin, zamanı belirsiz, kişiye özgü, geride bırakılamayan ve önüne geçilemeyen bir olgu olarak görülmelidir (Çüçen, 1997; Hökelekli, 1991). Heidegger’de göre ölüm tam olarak bu şekilde izah edilir. Ona göre ölüm sadece ve sadece benim ölümümdür ve bu başkaları tarafından benden koparılamayacak bir gerçekliktir. Hiç kimse başka birinin ölümünü elinden alamaz ve engelleyemez. Herhangi birisi başka birisi için ölüme gidebilir. Bu her zaman insanın başkaları için belli bir şeyde kendisini feda etmesi anlamına gelir. Böyle bir ölüm hiç bir zaman en dar anlamda başkasının ölümüne sahip olmak, onu yaşamak anlamına gelmez. Ölüm her defasında, her var olanı kendisi olarak almak zorundadır. Ölüm, ölüm olduğundan dolayı özsel olarak benimkidir. Ölüm bu açıdan hakiki anlamda ‘Var olma İmkânı’ anlamına gelir. Burada sadece bireyin kendi varlığı söz konusudur. Ölüm verilmiş bir şey olmayıp aksine kendisi en üst düzeyde özsel olarak anlaşılan bir fenomendir (Topakkaya, 2004: 5).

Levinas ise ölümü bir imkânsızlık hali olarak görür ve onun deneyimlenemeyen bir şey olduğunu söyler. Ona göre insanın tüm yaşadığı yalnızlık ve çektiği acılar ölümü anımsatır. Heidegger’de maddi dünyadan uzaklaşmayla ölüm deneyimlenirken, Levinas’ta tam da maddi dünyanın acıları insanı deneyimlenemez ölümle karşı karşıya bırakır. Yalnızlık ben’e ölümü anımsatır. Bu sadece acılardan kurtulmanın ölümle mümkün olabileceği düşüncesinden kaynaklanmaz. Aksine, insanın Varlığın tüm ağırlığını sırtında taşıması ona ölümün deneyimlenemezliğini anımsatır. Ölüm bir kurtuluş değildir, bilinemez olandır. Ama gene de acı, daha endişe verici olan ölümü çağırır (Levinas, 2005: 96).

Levinas’ın ölüm olgusu öteki ile ilişkisinde ele alınır. Çünkü Levinas’da önemli olan ötekinin varlığıdır. Levinas, benim deneyimim olmayan ölüm deneyimi birinin ölüm deneyimidir. Ölen ötekinin ölümü sorumlu ben kimliğim içerisinde beni etkiler, der (Levinas, 2011: 98). Ona göre kimliği belirleyen en

önemli şey sorumluluktur. Aynen Marcel de kişinin kendini gerçekleştirebilmesi kendini başka varlıklara açabilmesine yardımcı olan ve beni ben yapan, bana kimliğimi veren şeyin sadakat ve Sartre'da da bu durumun edimler ve özgürlük olması gibidir. Burada sorumluluğum ben kimliğim içindedir. Ben kimliğini belirleyen en önemli şeylerden bir tanesi budur. Buradaki sorumluluk öncelikle başkalarından gelen sorumluluktur. Sartre'da öncelik sorumluluğun bir şeyin sorumluluğu değildir. İşin içinde diğer insanlar da girmektedir (Koç, 2013: 2012). Yani kendini seçerken aslında tüm insanları da seçmekteyiz ve aslında yaptığımız her şeyle bir mesaj vermekteyiz. Dolayısıyla da biz bir tek kendimizden değil aynı zamanda tüm insanlardan da sorumluyuz.

Levinas ötekinin ölümüyle duygusal ilişkinin olduğunu bunun da endişe ya da cesaret, ama aynı zamanda ötekiyle duygudaşlığın ve dayanışmanın ötesinde, meçhulün içinde onun için sorumluluk almayı gerektirdiğini dile getirir (Lavinias, 2011: 22). Burada Levinas aslında ötekinin sorumluluğunu öteki yaşıyorken bir duygu ya da dayanışma bazında ele almanın bir bu boyutunun olduğunu ama daha da önemlisi o öldüğü zaman meçhulün içinde onun sorumluluğunu da taşımakta olduğumuzu dile getirmektedir. Bu nedenle de Levinas (2011:22) "Öteki yakınım olarak beni ilgilendirir. Her ölümden yakınımın yakınlığı, hayatta kalanın sorumluluğu, yakına yaklaşmanın harekete geçirdiği ya da uygulandırdığı sorumluluk ortaya çıkar" der. Burada bir trafik kazasında sürücünün yanındaki kişinin ölmesi ve sürücünün kurtulması durumunda yakınımın yakınımındaki sorumluluğu örnek olarak verilebilir. Bu örnek de aslında ister inanalım ister inanmayalım ya da ister Tanrılı bir sistemde yaşayalım isterse de Tanrısız, insanların ne kadar sorumlu varlıklar olduğunu gösterir. Bu çerçeveden bakıldığında bile sorumluluklar her daim kendini ortaya koyacaktır. Söz konusu bu durum Tanrısız sistemde de, Tanrılı sistemde de bir yük olarak hep karşımızda durmaktadır. Bu noktada Tanrısız olmak başıboş olmak anlamında da değildir. İnsanın herhangi bir muhatabı olmasa bile bu sefer de kendi ayaklarının üstüne basıyor olması ve kendinden sorumlu olması söz konusudur ki bu da bu sorumluluğun altında ezilmeyi gösterir. Buradaki eziklik ise yük taşımaktan kaynaklanmaktadır. Tanrısız sistemde kişinin herhangi bir efendisi olmadığı için kişinin sorumluluğu fazla olsa bile bunun hesabını verebileceği bir muhatabı yoktur. Fakat Tanrılı sistemde insanın yükü daha da fazladır. Çünkü bir muhataba karşı sorumluluk vardır. Hem de bu hesap verilecek bir muhataptır. O yüzden de sorumluluklar oldukça fazladır. Dolayısıyla da aslında ölüm meselesi bu noktada o kadar derinlere gitmektedir ki ölüm meçhul, bilgisizlik ve deneyimsizlik gibi görünürken aynı zamanda bir yakınlık da hissettiğimiz bir mesele olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yakınlık hissi öteki ile benim ilişkim içinde kendini daha da net bir şekilde ortaya koyar. Çünkü öteki ile benim ilişkim içinde ötekinin ölümü hayatta kalan için bir suçluluk duygusunu da beraberinde getirir. Hayatta kalanın suçluluk duygusunda ötekinin ölümü benim meselemdir. Dolayısıyla da bu noktada ötekinin sonunu sanki suçluymuşuz gibi üstlenerek öteki için bir sorumluluk alırız. Bu anlamda bakıldığında öteki için kendini feda etme ötekinin ölümü ile başka bir ilişki yaratır (Levinas, 2011: 23). Burada anlatılan aslında ne onun yerine başkasının öldüğü ne de sizin onun yerine ölmenizdir. Bu yerine koyacağınız bir şey olmayan bir imkân olarak görünür. Bir başkası için ölüme gidilebilir; ancak bununla birlikte hiç kimsenin ölümünü başkasından çalması ve onu deneyimlemesi mümkün değildir. Dolayısıyla da bu noktada ölümden benimkiliğin ontolojik yapısı kendini göstermektedir.

Ölümden benimkiliğin ontolojik yapısına Marcel fedakârlık örneğini verir. Bu fedakârlık bir annenin evladı için kendini feda etmesidir. Kendini evladı için feda eden anne bazı sıra dışı durumlarda yaşamını ortaya koymaktan çekinmez. Evladına olan sevgisi sebebiyle kendini feda eden anne yaşamını sanki kaybediyor gibi görünürken aslında bir biçimde onu koruyabilmektedir. Öyle ki "fedakârlık ediminde kendini feda eden anne, sevgi, iman ve umudun iç içe geçtiği bir edimi gerçekleştirmektedir. Mutlak fedakârlığın kökünde yalnızca ben ölürüm düşüncesi değil, sen ölmeyeceksin düşüncesi ya da aynı şekilde benim ölümüm sayesinde, sen kurtulacaksın düşüncesi bulunur" (Koç, 2013: 215). Bu açıdan değerlendirildiğinde bir insan başkası için kendini feda edebilir ama onun yerine ölmesi, onun çektiği acıyı çekmesi mümkün olamaz. Benimkilik kavramında bu durum kilitlenmektedir. Çünkü kimse kimsenin yerine ölümünü yaşama şansı yoktur. O kişinin ölümüne o an için engel olunabilir ama uzun vadede böyle bir şansa sahip değiliz. Aynı şekilde Levinas yine "benim ölümüm ötekinin ölümünde bana düşen paydır ve ben kendi ölümümde de benim hatam olan bu ölümü ölürüm. Ötekinin ölümü yalnızca bu ontolojik işlevimin benimkilik anı değildir" (Levinas, 2011: 42) derken de herkesin kendi işlevini gerçekleştirmek durumunda olduğunu belirtmektedir.

Başkası'nın ölümüyle yüzleşen ben, ölümün geri döndürülemez olduğunu bir kere daha bu noktada anlamaktadır. Çünkü ölümler birlikte hiç bilinmeyen bir yola girilir ve bu yoldan geri dönüş de asla mümkün değildir. Hatta bunu ölen insanın yüzündeki ifadeden bile anlamak mümkündür. Bu noktada Levinas, ölüm ile birlikte yüzün maskeye dönüştüğünü ifade eder ve bunu şu şekilde dile getirir: "Ölen biri: maske halini alan yüz. İfade yok. Benim deneyimim olmayan ölüm deneyimi birinin ölüm deneyimidir" (Levinas, 2011: 18). Bu noktada ben'in tüm sorumluluğunu üstlendiği başkası'nın yüzü insanın anlamını göstermektedir.

Oysa ölümlle beraber insanın takındığı maske artık yüzün anlamını ortadan kaldırır ve yüz tamamen yok olur. Yüzün yok olması da aslında bakışın, anlamın ve hatta hayatın da yok olmasına neden olur. Hatta Levinas bu konuyla ilişkili olarak ölüm, ölümü reddeden yüzün hareketliliğinin hareketsizleşmesidir, der. Zaten Levinas'da yüz, bedenimizde en çıplak olan ve hiçbir şeyi gizleyemeyeceğimiz ve tüm anlamları barındıran yerdir. Dolayısıyla da Levinas'ın ölümde yüzün maske halini alması yine öteki ile ilişkide kendisini gösteren bir durum oluşturmaktadır (Levinas, 2005: 97).

Levinas aynı zamanda "Ötekinin ölümüyle benim ilişkim ne yalnızca ikinci elden bilgidir ne de ölümün ayrıcalıklı bir deneyimdir" der (Levinas, 2011: 19). Ona göre bu bir bilgi meselesi değildir. İzlediklerim, gözlediklerim deneyim kategorisinde bile sayılmaz. Heidegger ise öyle bir yaşantıdan bahseder ki ona göre bu yaşantı tam da kişiye özel bir şey olacak yaşantıdır. Ancak bu yaşantıda kişinin kendine ait özel şeyi yaşarken bile yaşadığı şeyi deneyimledim deme şansı ve paylaşma şansı yoktur. Bu ise bilgi ve deneyim meselesi değildir. Burada gözlem yapma durumu vardır. Yani bir başkasının ölümünü izlemek söz konusudur. Dolayısıyla da ölüm deneyim meselesi değildir. Çünkü bir başkasının ölümünü izlemek kendi ölümünü izlemekten farklı bir şeydir (Koç, 2009: 248).

O halde burada farklılık yaratan şey nedir? Birisinin ölümünü gözlemlediğimizde, gözlemlediğimize dair bir şeyleri birileri ile paylaşabiliriz ama kendi ölümümüzü paylaşamayız. Aslında kendi ölümümüz bizi en otantik yapan şey olsa da dönüp bir paylaşımında bulunamayız. Oysaki bütün ömrümüz boyunca seçimlerimizle, yaşama yüklediğimiz anlamlarla otantik olmak adına çaba harcamaktayız. Yani kendi kendimiz gibi olalım diye. Ancak otantik olmamızı ve kendi kendimiz gibi oluşumuzu sağlayan şey aslında ölümdür. Ama onun da ne bilgisine ne paylaşımına sahibiz. Bunu ancak bir tek yaşayan bilmektedir. Bu açıdan bakıldığında Heidegger ise deneyimin de sanki bir ötesi olduğunu düşünür. Bunun temel sebebi olarak Heidegger'in varoluşçu olması ve bu anlamda deneyim ve tecrübeye önem vermesi gösterilebilir (Koç, 2009: 247). Ona göre deneyimsel ve yaşantısal olma önemli bir şeydir. Ötekinin ölümü fiili bir tamamlanmadır. Ancak Dasein bunu kendisi yaşarken deneyimleme şansına sahip değildir. Deneyimlerin paylaşılma ve aktarılma özelliklerinin olmasına rağmen, burada o boyut kapalıdır. Burada olan şey o anı hissetmedir, ancak paylaşımı yoktur ve biz onun ne hissettiğini bilmemekteyiz. Onun için orası bilgiye kapalı bir boyuttur.

Ölüme deneyimleme konusunda Levinas aynı zamanda insanın kendi yok oluşuna tanık olamayacağını ve bunu bilemeyeceğine vurgu yapar. Bunun nedenini ise Levinas yalnızca hiçliğin kendini tematikleştirilebilir olay olarak vermemesi olarak göstermez. Ona göre bu kişinin kendi ölümüyle ilişkisinin ölmenin kendisini bilmemesinden kaynaklıdır. Bu durumda bilmeme ilişki yokluğundan değildir. Yani bir ilişki vardır ve bu ilişkiyi ancak yaşamda bilmek söz konusudur. Bu durumda bunu yitirme imkânın ve tanımlama imkânının hiç olmayacağı vurgulanır (Levinas, 2011: 23).

Ölüm konusunun bir deneyim olgusu ile ele alınması konusunda Heidegger ve Levinas bir arada değerlendirildiğinde ise Heidegger'de Dasein, ölüm deneyimi ile yaşamının olanaklarını anlamaya başladığını ifade ederken, Levinas, deneyimlenenin ölüm değil de ölümden önceki son şans olduğunu söyler. Böylelikle Heidegger'in özgünlükle deneyimlenebileceğini söylediği ölüm, Levinas'a göre hiç bir zaman üstlenilemeyen, kontrol edilemeyen bir başkalıktır. Son nokta da ölüm kahramanca bir tavırla da gelse yine de deneyimlenemez bir olgu olarak kendini göstermektedir (Levinas, 2005: 98).

Sonuç

Evensel bir gerçek olan ve insanın sonlu bir varlık olarak gösteren ölüm olgusu insanın üzerinde düşünmeden edemediği ve bir gün muhakkak yaşayacağı bir olgudur. Her ne kadar ölümü bir gün yaşayacağımızı bilsek de kendi varoluşumuz söz konusu olduğunda onu kabullenmekte oldukça güçlük çekeriz. Çünkü ölümü kendi varoluşumuz üzerinde hissettiğimiz andan itibaren ölüm bizim üzerimizde yıkıcı bir etki yaratmaktadır. Oysaki ölüm her canlının bir gün yaşayacağı ve her an yanı başımızda olan bir olgudur. Tıpkı Heidegger'in insanın ölüme doğru yürüyen bir varlık olduğunu ve bunu doğar doğmaz üstlendiğini söylemesi gibi ölüm de bir kesinlik olarak hayatın her anında olan ama aynı zamanda Levinas'ın da dediği gibi ne zaman olacağı belli olmayan bir kesinsizlik olarak karşımızda durmaktadır. Önemli olan ölümdeki bu kesinsizliği bilip ona göre yaşamaktır. Çünkü ölüm hayatı değersizleştirmek yerine geliştirmekte ve yoğunlaştırmaktadır. Bunun için de ölüm konusunu felsefi bir platformda derinlemesine işleyen Heidegger ve Levinas'ın görüşleri önem arz etmektedir.

Heidegger ve Levinas, yirminci yüzyılda pek çok filozof arasında ölüm meselesini felsefi spekülasyonları açısından ele almış ve dikkat çekmiş iki filozoftur. Özellikle ölümün bir hiçlik olup olmaması noktasında Heidegger yaşamın özünde olan ve onu anlamlı ve değerli kılan bir hiçlik olarak ölümü ele alırken Levinas'da bu durum varlığa ya da hiçliğe dair anlamı ne olursa olsun ölüm istisnai bir durum olarak ele alınır. Ona derinliğini veren bu istisnai olma özelliğine sahip olan ölümle kurulan yakınlık ise ne Platon'da olduğu gibi varlığı görmektir, ne de Heidegger'de olduğu gibi hiçliği hedeflemektir. Buradaki durum ölümün geldiğinde benim olmayacağımın ama onu da yakalamaya gücümün olmadığı

anlamındadır. Bu bir duygudur, bir devinimdir ve bilinmeyene dair insana bir huzursuzluk vermektedir. Çünkü ölüm deneyimlenemeyen bir şeydir. Levinas'ın deyişiyle benim deneyimim olmayan ölüm deneyimi birinin ölüm deneyimidir ve ölen ötekinin ölümü sorumlu ben kimliğim içerisinde beni etkiler. Ben aslında deneyimleyemediğim bu ölümü sadece öteki vasıtasıyla bilebilirim. Çünkü kendi ölümümün deneyimini aktarma şansım yoktur. Ötekinin ölümü vasıtasıyla da bir sorumluluğum vardır. Oysa Heidegger'de ölüm sadece ve sadece benim ölümümdür. Ölüm, ölüm olduğundan dolayı özsel olarak benimkidir. Heidegger burada sadece bireyin kendi varlığını söz konusu ederken Levinas hem ötekinin hem de kendi varlığının da ön planda olduğunu ama yine de öteki sayesinde bunu anlayabileceğini belirtir. Dolayısıyla da ölümün bir hiçlik mi, bir zorunluluk mu, bir kesinlik durumumu yoksa bir deneyim ürünü mü olup olmadığı ölüm konusunda bu iki filozofun görüşleri çerçevesinde ele alınarak değerlendirilmiş ve bu iki filozofun ölüm sorununa ilişkin farklı bakış açıları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Fakat uzlaştıkları nokta olarak kesin bir şey söylemek mümkün olmasa bile ölümün herkes tarafından bir gün yaşanacak bir olgu olması noktasında bilinen bir gerçeği de atlamadıklarını söylemek gerekir.

KAYNAKÇA

- AKÇETİN, Nurhayat (2010). "Heidegger'in Düşüncesinde Ölüm", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 3, S.4, s. 1-7.
- AKŞİT, Mirpenç (2013). "İbn Sina İle Kierkegaard'ın Ölüm Anlayışının Karşılaştırması", *Akademik Bakış Dergisi*, S. 39, s. 1-18.
- ÇÜÇEN, A. Kadir (1997). *Heidegger'de Varlık ve Zaman*, Bursa: Asa Kitabevi.
- EAGLETON, Terry (2012). *Hayatın Anlamı*. Kutlu Tunca (Çev.). (2. Basım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- HEIDEGGER, Martin (2004). *Varlık ve Zaman*. Aziz Yardımlı (Çev.), İstanbul: İdea Yayınları.
- HÖKELEKLİ, Hayati (1991). "Ölüm ve Ölüm Ötesi Psikolojisi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 3, s. 151-165.
- KARAKAYA, Talip (2003). "Martin Heidegger Felsefesinde Ölüm Problemi", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.4, S.5, s. 24- 35.
- KIERKEGAARD, Soren (2009). *Korku ve Titreme*. İbrahim Kapaklıkaya (Çev.) (5. Baskı). İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları.
- KOÇ, Emel (1999). "Yunus Emre ve Egzistansiyalist'lerde Zamansallık ve Ölüm", *Felsefe Dünyası Dergisi*, S.29, s.35-46.
- KOÇ, Emel (2009). "Varoluşsal Bir Problem Olarak Ölüm Üzerine Bir Değerlendirme: Tolstoy'un İvan İlyiç'in Ölümü Adlı Eseri", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 12, S. 22, s. 245-259.
- KOÇ, Emel (2013). "Gabriel Marcel Felsefesinde Varoluşsal Bir Problem Olarak Ölüm", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.29, s. 201-217.
- KRAUS, Peter (2006). Ölüm ve Metafizik. J. Malpas & R. C. Solomon (Eds.), *Ölüm ve Felsefe* içinde, Nur Küçük (Çev.). (1.baskı). (ss.194-220). İstanbul: İthaki Yayınları.
- LEVINAS, Emmanuel (2005). *Zaman ve Başka*. Haz. Zeynep Direk, Özkan Gözel (Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- LEVINAS, Emmanuel (2011). *Tanrı, Ölüm ve Zaman*. Işık Ergüden (Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- ÖKTEN, H. Kaan (2006). *Muallakta Var Olmak: İnsanın Halleri Üzerine*. (Birinci Basım), İstanbul: Angora Kitaplığı.
- SARIOĞLU, Gülcan (2008). "Tarih Felsefesi Alanında Bir İnceleme: Varoluş Felsefesi ve Tarih Anlayışı", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 5, S. 9, s. 243-257.
- SAYGIN, Alkım (2013). *Levinas Etiğine Giriş*. (1. Baskı), Bursa: Sertan Yayınları.
- SOYKAN, Ö. Naci (1999). "Varoluş Yolunun Ana Kavşağında: Korku ve Kaygı Kierkegaard ve Heidegger'de Bir Araştırma", *Doğu-Batı Dergisi*, S.6, s. 35-53.
- TOPAKKAYA, Arslan (2004). "Heidegger'de Ölüm Kavramının Analizi", *E-Akademi Hakemli İnternet Dergisi*, S. 29, s.1-15.
- TÜRKYILMAZ, Ümran (2003). "Albert Camus'nün Caligula'sında Yaşam Ölüm Diyalektiği", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 43, S. 2, s. 109-118.